

Nizami Məmmədov Tağısoy professor, ədəbiyyatşünas-tənqidçi

dir ki, tezliklə onun adı 60-70-ci illər sovet dövrü şair və yazıçıları arasında ən istedadlıları Y.Yevtuşenko, R.Rojdestvenski, A.Voznesenski, R.Rza, B.Vahabzadə, Anar, A.Alimcanov, T.Zülfüqarov, Ç.Aytmatov, F.İskəndər, Q.Quliyev, D.Kuqultinov, T.Kaipbergenov, İ.Yusupov və digərlərinin adı ilə bir sırada çəkilirdi. Oljasın əsərləri hansı mövzu və problemi özündə çevrələməsindən asılı olmayaraq oxucuların əksəriyyəti tərəfindən bəyənilir, qəbul edilir.

O.Süleymenovun 60-cı illərdə qələmə aldığı "Az i Ya" əsəri məmmun baxımından o qədər orijinal və fərdi möhürlü bir əsər olmuşdu ki, onun mahiyyət konsepsiyasına fərqli elmi, nəzəri, etnoloji, etnoq-

rafik ümumhumanitar, ədəbiyyatşünaslıq və dilşünaslıq baxımından yanaşmalar ortaya çıxırdı. Kitabı pozitiv münasibət rəsmi elm nümayəndələrindən başqa, həm də digər yüksək humanitar sferalar tərəfindən sərgilənirdi. Təkcə ukraynalı tənqidçi D.Pavliçko "Mənim Oljas sözüm" məqaləsində onun poeziyasını dərin, fəlsəfi və lirik adlandırmaqla, həm də onu etiraz kimi dəyərləndirərək yazırdı: "Oljas Süleymenov nəinki... sovet, həm də dünya poeziyasına Şərq Ruhunu gətirdi..."

Oljas Süleymenov nəinki qıpçaq, həm də oğuz türklərinin və türk etnosunun qədim köklərini dərinləndirən araşdırmağa və onu olduğu kimi dəyərləndirməyə gərəyincə səy göstərən təfəkkür daşıyıcılarındandır. Onun fikrincə, hətta sayca lap azlıq təşkil edən xalq və millət öz tarixini digər xalqların tarixindən izole və təcrid olunmuş şəkildə yox, digərləri ilə qarşılıqlı əlaqədə öyrənməlidir. Bəs belə yanaşma baxımdan necə həyata keçirilə bilər? O.Süleymenov yazırdı ki, mən 50-ci illərdə Alma-Atada məktəbdə oxuduğum dövrlərdə biz Yunanıstan, Roma, Qərbi Avropa, Amerika və, əlbəttə, Rusiyanın tarixini öyrənirdik. Lakin qazax tarixindən bir ad, yaxud hər hansı bir hadisə orada öz əksini tapmırdı... Bununla nəinki məktəbliləri, həm də tarixçiləri öz əcdadlarının tarixini öyrənməkdən kənarlaşdırmışdılar... Mən "Az i Ya" kitabı üzərində işləyərkən çoxsaylı arxiv materiallarını, sənəd və mənbələrini Alma-Ata kitabxanasında oxudum, tozlu kitab saxlancları rəflərindən ilkin mənbələri taparkən onların xeyli səhifələrini cib darağının köməyi ilə kəsib, ortaya çıxardım. Elə bununla da O.Süleymenov bu tipli son dərəcə qiymətli kitabları ilk dəfə açdığını dilə gətirirdi. "Ravnovesie" ("Müvazinət") şeirində məsələyə bu rəvayətdən diqqət yetirən şair yazırdı:

**Daraqla vərəqləri kəs
gələcək əsrin romanların
onlar qaranlığı sevmir,
işığa da dözmürlər.
O səhifələrdən qorxma,
bomboş, ağappaq tarla kimi.
Vərəqlə, diqqətlə bax:**

**Bax həmin səhifələrdə
biz görüşək yenidən.**

Ruhən, qəlbən, etnik kökən etibarlı ilə qazax olan O.Süleymenov sanki həm dünyanın vətəndaşı və həm də sözün həqiqi mənasında beynəlmillətçisi idi. Buna görə də özünün "Az i Ya" kitabında o, türk-slavyan mədəni-tarixi birliyini bütün mətn boyu əsaslandıraraq inkişaf etdirirdi. Odur ki, Oljasın türk yazısı və qazax xalqının tarixi keçmişini əlaqələndirən əsərləri son dərəcə yüksək elmi dəyər daşımaqdadır. Oljas Süleymenov Anar, Robert Rojdestvenski, Yevgeni Yevtuşenko, Timur Zülfüqarov, Bulat Okucava və b. kimi bədii fikir sahibləri ilə yanaşı, 60-cılar nəslinə mənsub olub, qazax ədəbiyyatında tarixi roman janrını İlyas Yesenberlin, Əbdicəmil Nurpeisov, Anuar Əlimcanov, Moris Simaşko və digərləri ilə birlikdə daha yüksək mövqelərə qaldıra bilmişdir. Türklərin özünə-

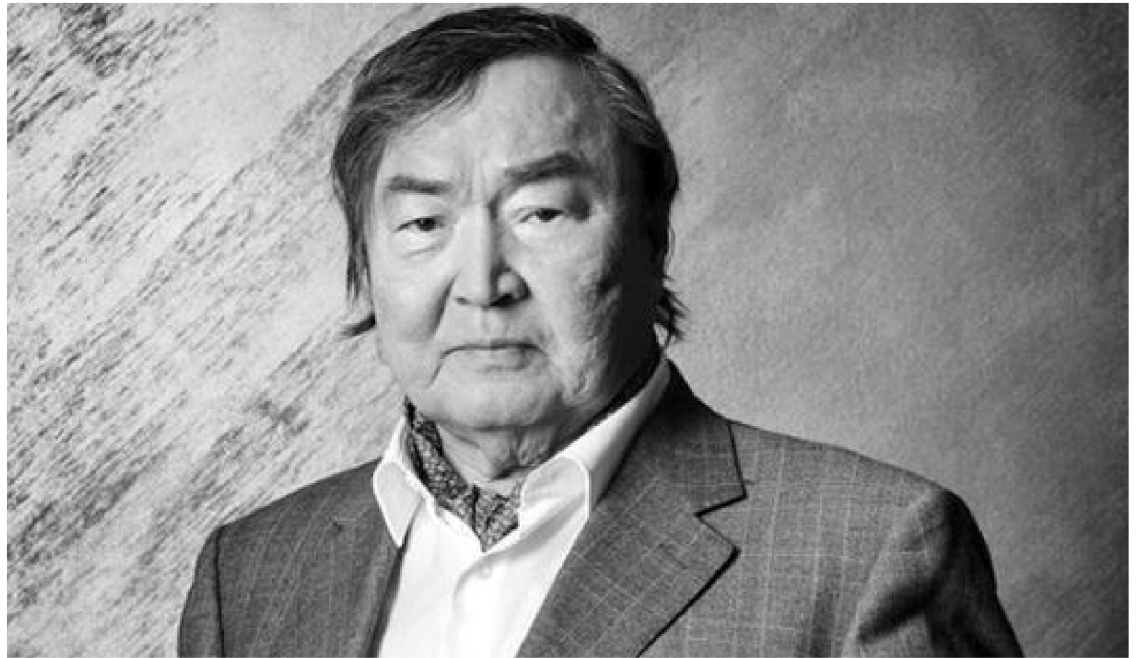
ruriyada Türklər", "Qədim Hindistanda Türklər", "Qədim Çində Türklər" və s. mövzuların aktuallığı ortaya qoyulmuşdur. Süleymenov əminliklə bildirir ki, Sözün son dərəcə diqqətlə oxuyub, ona xüsusi mənə verməyi bacarmaq lazımdır ki, o tarixə qədərki keçmişin şahidi olduğunu gərəyincə nümayiş etdirə bilsin.

Heç şübhəsiz ki, Oljas Süleymenovun poeziyası özündə avanqard poetikasını, çöl, səhra motivlərini və texnogen eranın kosmizmini, mədəniyyətlərin dialoqunu və dialektikasını əks etdirən qeyri-adi fenomen olmaqla şairin ədəbi və yaradıcılıq bioqrafiyasını uğurla birləşdirən qeyri-ordinar mədəni-poetik və fəlsəfi-estetik hadisədir. Şairin çeşidli yaradıcılığı şeir və poemaları Azərbaycan dili ilə yanaşı, ingilis, fransız, alman, ispan, çex, polyak, slovak, bolqar, macar, rus, monqol, qırğız, özbək, ukrayna, belarus, türk, çin, koreya və digər çoxsaylı dünya xalqlarının dil-

larda canlandıran, əsrlərin dərinliklərində ilişib qalanları, olub-keçmişləri dövrümüzdə yenidən göz önünə gətirməyi hədəfləyən bir nümunə kimi maraqlıdır. Bu əsərdə şəkillərdən bəhs olunmaqla Assuriya çarı Assarxodonun salnaməsində onlarla bağlı məlumatlar yer almışdır. E.ə. VII əsrdə işguzlar İspakay adlı başçıları ilə birlikdə Xəzərin qərb sahillərindən Cənub səhralarından Assuriya və Babilistana hücum edir və bu əraziləri bir neçə il ərzində idarə edir. Bununla O.Süleymenov "Vəhşi Səhra"da elmi axtarışlar aparılması üçün son dərəcə vacib və qiymətli nəticələrə imza atır ki, onları aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək mümkündür:

- Oğuz yazısının ən qədim abidələri bizim eradan Orxon-Yenisey abidələridir. Lakin O.Süleymenovun əsəri oğuzların tarixini e.ə. XI əsrə aid etməklə daha da qədimlərə aparır;
- Skifşünasların çoxillik mü-

Oljas Süleymenovun yaradıcılığına “Sözün Kodu” ilə Türkün kodu kontekstində baxış

məxsus sivilizasiyasından bəhs etməklə o, qeyd edirdi ki, Türk xaqanlığı heç nə yaratmayıb, təkcə Orxon-Yenisey abidələrini ortaya qoymaları ilə dünya mədəniyyətində öz ləyaqətli yerini qorumaqdadırlar. O.Süleymenovun dünya məşəblə bədii-poetik, elmi-nəzəri təfəkkürü onun əsil Avrasiyaçı olduğunu sübut etdirməkdədir. Bax, buna görə də təsdiq edirik ki, Oljas Süleymenov milli ilə dünya mədəniyyəti arasında birləşdirici, qovuşdurucu körpüdür. Məhz buna görə də onun Avrasiya məkanında xalqlar arasındakı rolunu danılmazdır. Onda spontan olaraq dünyanı özünəməxsus hiss etmə və onu qavrama modeli formalaşmışdır.

Xeyli müddət sonralar nəşr etdirdiyi "Sözün Kodu" adlı yeni kitabında O.Süleymenov sözün genomeninin rəşşifrovkasına, söz-ışarələrində, söz-simvolları xüsusi diqqət yetirərək insanları bəşər övladının ilk sözlərinin mənşəyinə diqqət yönəltmək istəmişdir.

Belə yanaşma zamanı o, fonetik müvafiqlik metodunun məhdudluğuna nəzər salmaqla söz tarixinin yalnız üst laylarının öyrənilməsinin mümkünliyünü qeyd etmişdir. Odur ki, Süleymenovun "Sözün Kodu" kitabında onun tərəfindən gələcək elmi araşdırmaların perspektivləri "Şümerdə Türklər", "Qədim Misirdə Türklər", "Et-

lərinə tərcümə olunmuşdur. Bədii əsərləri ilə yanaşı, Oljas Süleymenovun elmi əsərləri də dünyada son dərəcədə populyardır. Onun bu mütəvidə qələmə aldığı əsərlərində qədim insanın dilinin universal qrammatikasının tarixi-lingvistik təhlili yer alır ki, o da bu və ya digər şəkildə müasir dillərdə öz funksionallığını qoruyub saxlamaqdadır. Süleymenov onların genezisini ilk heroqlrif grafik yazının köməyi ilə rəşşifrovkasını "Az i Ya" (1975), "Yazının dili" (1998), "Tarixəqədərki türklər" (2001), "Sözün Kodu" (2014), "Etimologiya-giriş" (2019) və başqa bu kimi tədqiqatlarında bəşər övladının təkamülünün öyrənilməsindəki "ağ ləkələri" etimologiya, kulturologiya və paleolinvistikanın köməyi ilə görüb ortaya çıxarmağa müvəffəq olmuşdur.

Oljas Süleymenov poeziyası insanlara xalqının tarixi təşəkkülünü dərk etməyi öyrənib, bizləri əsrlərin dərinliyini və görməyə istiqamətləndirməklə qazaxların haradan gəlib, hara getdiyini, onlara dünyada öz yerini dərk etməyə və bilməyə sövq etməyə çalışmışdır. Buna görə də Oljasın şeirlərini bir qayda olaraq fikir dərinliyi, fəlsəfi interpretasiya, estetik duyum tərzini və birmənalı qəbul edilməyən polemik kontekst fərqləndirir.

Böyük mütəfəkkirin "Gil kitab" əsəri isə tarixi hadisələri yaddaş-

bahisələrinə burada nöqtə qoyulur: skiflər Assuriyaya hücum edən türklərdir, yoxsa iranlılar;

c) Skif adının özü bizim dövrə "iş-quz" kimi gəlib çatmaqla, həm də "iç- oğuz" (yaxud "iç-quz") kimi səslənməkdə və tarixdə yer almaqdadır.

Bütün bu tipli yanaşmalar O.Süleymenovun tarixi-nəzəri baxışlarının məhsuludur. Azərbaycan dilində nəşr olunmuş "Tanrının təbəssümü" məcmuəsində isə əslində O.Süleymenovun elmi-tədqiqat xarakterli əsərləri "Az i Ya", "Gil kitab", "Sözün Kodu", "Tarixəqədərki türklər" kitablarından nümunələr və "Tanrının təbəssümü" adı altında olan şeirlərdən seçmələr, o cümlədən Süleymenovun həyat və yaradıcılığın bəhs edən "Oljas fenomeni" adlı kitablardan nümunələr yer almışdır. Əslində Azərbaycan, türk və ingilis dillərinə çevrilib "TEAS Press Nəşriyyat evi" tərəfindən çap olunmuş bu əsərlər Oljas Süleymenovun 80-illiyi münasibəti ilə işıq üzü görməklə dahi mütəfəkkirin orijinal yaradıcılığının əksər aspektlərini əhatə etməkdədir.

Oljas Süleymenov əhatəli etnoloji, etnoqrafik, paleoqrafik, paleolinqvistik, tarixi, fəlsəfi, elmi, poetik, publisistik və s. tipli əsərləri ilə qazaxların və türk xalqlarının adını tarixinin yaddaşına bir dəfəlik həkk etmiş böyük TÜRKDÜR!